

Марко Стојановић*Етнографски музеј, Београд*

markojulija@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0004-0075-5021>**Нематеријално културно наслеђе и туризам
– цртице о идентитету –**

Апстракт: Нематеријално културно наслеђе (НКН) у оквиру културног туризма отворило је простор за преиспитивања на који начин спрега живог наслеђа, туристичког тржишта и циљних група туриста утиче на идентитетске склопове припадника локалних средина. Укључивањем одређених домена живе културне праксе у туристичку понуду настала је својеврсна клацкалица на чијим наспрамним странама су економски интерес, којим се омогућава квалитетнија свакодневна егзистенција носилаца наслеђа и учесника у очувању његове одрживости, те чињеница да НКН – потребом сваког туристе да наслеђе и дословно доживи на исти, „прави” начин, постаје превасходно тржишна роба. Живо ткиво туризма као привредне гране и НКН као квалитетног туристичког ресурса у сваком случају представљају оквир у коме је могуће остваривати Унескову идеју водилу о наслеђу као глобалној тачки сусрета различитих култура. Концепти туризма и очувања НКН, притом, непрестано су у жижи процеса преиспитивања Унескових смерница и тумачења како елементи живог, нематеријалног наслеђа, не смеју бити комерцијализовани и, самим тим, „туристификовани”. Модели очувања НКН, а потом превазилажења достигнутих резултата у његовом одрживом развоју у сваком случају утичу како на носиоце наслеђа, оне који га практикују, тако и на идентитет целокупних заједница у којима су елементи тог живог наслеђа препознати. У циљу назначавања изазова и препрека који ометају покушаје да се одређеним активностима отклоне следеће улице и лоше реализована решења у сусрету туризма и НКН спроведено је истраживање које представља предмет рада.

Кључне речи: нематеријално културно наслеђе, културни туризам, идентитет, локална заједница, супстанца наслеђа

Пролог и приступ теми

Последња трећина 20. века и наши дани обележени су, између осталог, паралелним успонима, на једној страни, позиционирања културног наслеђа којим се бави Унеско (Gavrilović i Đorđević 2016, 992; Coombe 2005, 36; Kirshenblatt-Gimblett 2004, 52–57), а, на другој, глобалног развика посебног вида туристичких активности, културног туризма (Richards

1999; Vreg 2002, 180–188; Đukić Dojčinović 2005), и, унутар њега, туризма културног наслеђа.¹ Понуда и тржиште који су обликовани сучељавањем и сусретом тих двају глобално препознатих поља деловања: туризма и културног наслеђа, омогућили су настанак мноштва могућности за сарадњу, но, уједно, и различитих изазова насталих у релацијама између туриста и домаћина (Jelinčić 2006, 162–163). На основу тога су реализоване концепције, модели и конкретни пројекти, који су довели до разноврсних резултата намењених различитим циљним групама туриста. То говори у прилог ставу како се непрестано сусрет културног наслеђа и туризма одвија пред нашим очима. Појам наслеђа је врло широк и обухвата природно и антропогено наслеђе, а оба су, поготово културно наслеђе (Krasojević i Đorđević 2015, 561–565), подједнако у непрестаној опасности од девастације бројношћу и квалитативним одређењима свести непрестано растућих циљних група туриста (Krivošejev 2014, 78–83). Процесом непрестаног напретка у заштити културног наслеђа Унеско је почетком новог миленијума стигао до (у одређеном дискурсу) потпуно нове, а данас глобално актуелне контекстуализације наслеђа или баштинства (Bulatović 2005, 7–20; Gavrilović 2010, 41–50),² оличене, између осталог, у идеји и садржају концепта НКН.³ По први пут један домен, вид наслеђа, „унапред” бива препознат административно „Конвенцијом о очувању нематеријалног културног наслеђа” (у тексту Конвенција) 2003. године, а тек потом настаје његов корпус на глобалном и нивоу држава потписница, као што је национални Регистар НКН Србије⁴ (у тексту Регистар). Релације између културног туризма и НКН – у дискурсу баштинства, посебно су осетљиве и стога што је, поново по први пут, одговорност за очување и одрживи развој у подједнаком проценту по-

¹ Према Ловенталовим тврдњама, наслеђе је свугде око нас (Lowenthal 1998, xiii.) и постоји унутар и ван свих дефиниција (исто, 94), те је несумњиво да је у значајној мери интегрисано у разноврсну туристичку понуду и активности (Đukić Dojčinović 2005, 105-182; Krivošejev 2014, 77-105). О посебном виду туризма културног наслеђа, етнотуризму, и, нарочито у контексту разматрања која следе, о конструктима идентитета, погледати у ауторовој докторској тези „Етнотуризам у Србији – примена конструкта о идентитету”: одељци Моделовања етнотуризма, Музејски етнотуризам, Манифестациони етнотуризам, Етнокуће и етнонасеља, Нематеријално културно наслеђе и етнотуризам, као и у студије случаја интегрисане у одељке (<https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:12976/bdef:Content/download>).

² На основу њих су додатно приближене наспрамне потребе туристичке индустрије и баштинства (Orel i Medarić 2018, 102-105).

³ У светлу улоге и значаја музеолошког позиционирања и музејског деловања у пољу баштинства неспорно је како музејски туризам итекао може и треба да буде интегрисан у релације културни туризам – НКН (Stojanović 2009, 157-178).

⁴ <https://nkns.rs/cyr/elementi-nkns>

дељена између носилаца наслеђа и система заштите. У том правцу посматрано, својство актуелног приступа очувању и одрживом развоју живог културног наслеђа, НКН, институционализовано је усвајањем Конвенције, при чему је утемељена могућност скока у општем дотадашњем поимању наслеђа,⁵ оличена у потоњој глобалној имплементацији новог концепта заштите наслеђа. Уз све то, треба назначити како је – административно Конвенцијом и емпиријски током укупних процеса глобалне дисеминације Унескових принципа заштите наслеђа (Lukić Krstanović 2022, 13–17) – практиковање НКН наспрам његове научно/стручне контекстуализације отворило велики број питања о „статус(у) фундаменталног феномена/појаве/конструкта у обликовању културног и економског капитала са политичким мизансценом” (Lukić Krstanović 2022, 18) и бројних опасности какве проистичу из комодификације и конзумеризма НКН (Milenković 2016, 21–22), којима извесно припадају туристичке делатности. На другој страни, опет, неспорно је да и у условима новонасталих глобалних криза ипак опстаје концепт везан за „живо културно наслеђе, са јасним порукама отпорности, солидарности и инспирације” (Lukić Krstanović 2022, 20).

Тржишна интеграција НКН у општу *индустрију гостољубивости*⁶ због тога је довела на површину питање права локалних заједница да сопствено, рецентно наслеђе контекстуализују у свакодневно привредно окружење – концептуализацију и обликовање туристичких активности усме-

⁵ Како би жижа разматрања била усмерена, а на одређеном правцу, изузев опредељења туристичких активности везаних за НКН као индивидуализовани облик културног туризма (Jelinčić 2009) – туризам културног наслеђа, треба рећи и то да се у најширем контексту оне сврставају у селективне облике туризма или туризам на бази посебних интересовања – уз појмове посебни облици туризма, специфични облици туризма, тематски туризам, туризам ниша, алтернативни туризам, сви као структурни и садржајни опоненти масовном туризму (Wen & Wu 2020, 1968–1969). На основу личног искуства сведочим о томе како је у постјугословенском туристичком простору Хрватска за српске туристе агресивно промовисала своју понуду (између осталог, и за масовни, морски туризам), засновану управо на маркетингу о могућностима да се упознају и доживе уписани бројни елементи НКН на Унескову листу Репрезентативног културног наслеђа човечанства.

⁶ Савремену експлозију специјализованих врста и облика туризма треба сматрати интерактивним одговором на пораст стандарда живота и следствени пораст најразличитијих циљних група туриста (Cohen 1984, 377). Другу страну медаље означава чињеница да: „У последњих неколико година, туризам се све више препознаје као економски потенцијал који доприноси смањењу сиромаштва у земљама у развоју. Његова географска експанзија и интензивно ангажовање при подржавању политике запошљавања може бити од посебног значаја у удаљеним и руралним подручјима, где у екстремним условима сиромаштва живе три четвртине од укупно две милијарде људи”. (Report of the World Tourism Organization).

рених ка атракцијама (Jovičić i Brankov 2009, 4–5; Krivošejev 2014, 20–25) културног наслеђа, на основу кога, између осталог, обезбеђују егзистенцију (Milenkvoić 2016, 22). Упоредно томе, већ сам концепт је указао на потребу практиканата, носилаца НКН, за непрестаним обнављањем међугенерациске, а потом унутардруштвене и међудруштвене трансмисије у оквиру које наслеђе остаје живо. На тај начин је тежиште баштинске⁷ заштите и очувања померено, како је већ речено, управо на припаднике самих заједница које га стварају, штите и одржавају.⁸ Укључивањем пак НКН у дотадашњи успон културног туризма и Унесковог концепта промоције и повећања капацитета за видљивост, те изградњу свести о значају културног наслеђа и његовог очувања, допринело је томе да тај концепт за 21. век (живог и одрживог наслеђа) током процеса имплементације Конвенције постане још један од ресурса у туризму културног наслеђа.

Из свега изложеног у горњем кратком прологу једноставно се препознаје како је поље разматрања о многобројним, многоструким и вишеслојним релацијама насталим између културног туризма и културног наслеђа, поготово НКН, изазовно. Током успона, те дисеминације Унесковог концепта културног наслеђа на једној страни, а глобално позиционираног културног туризма на другој, питања која је требало разрешити су већ сама по себи постала дословно безобално подручје. Разматрања релација НКН и туризма културног наслеђа, стога, отварају простор за различито усмерена преиспитивања њиховог досадашњег (иако наизглед краткотрајног) међуделовања. Чињеница како локалне средине у којима се туристички експлоатишу елементи НКН неминовно улазе у интерактивни однос са циљним групама туриста (Jelinčić 2006, 163; Brown, Jafari 1990, 80) отворило је питање својеврсне клацкалице на чијим наспрамним странама су економски интерес, којим се омогућава квалитетнија свакодневна егзистенција носилаца наслеђа и учесника у очувању његове одрживости, те чињеница да НКН – потребом сваког туристе да наслеђе и дословно доживи на исти, „прави” начин, постаје превасходно тржишна роба. У таквом окружењу је, и до тада постављано у ширим оквирима туристичких активности, питање одрживог развоја заједница и одрживог туризма у њима (Krivošejev 2014, 78–87) постало још обимније и захтевније.

⁷ О термилошкој, али и суштинској дилеми између појмова баштина и наслеђе (Gavrilović 2010, 41 – 53).

⁸ Такав приступ управо говори у прилог ставу да Конвенцијом административно уоквирени, а свим појединачним имплементацијама реализовани модели делатности система одрживог развоја НКН уједно треба контекстуално да се сматрају процесом одбране локалног или сваког другог идентитета (Čuković 2019, 45; Matic 2022, 43)

Због свега претходно назначеног у прологу, најпре обима и постављеног проблема о тумачењима релација НКН – туризам, разматрање које следи усмерено је искључиво ка неколиким значајним цртицама о релацијама туризма и идентитетских склопова припадника локалних заједница, носилаца и практиканата одређених елемената поготово, а све у правцу далекосежнијих, репрезентативних истраживања која би захтевала далеко обимнији опсег рада и тиме омогућила апроксимативно шири обим резултата. У том правцу посматрано, и у контексту истраживачког обима и квалитета, утицај горепоменутих клацкалице на одржавање идентитета локалних заједница (у којима се практикују елементи НКН), као и процесе промена током туристичких активности, препознат је током личног учешћа и теренског рада у пројектима везаним за имплементацију Конвенције,⁹ потом у својству активног учесника у систему очувања и одрживог развоја НКН,¹⁰ а напослетку личних истраживања током израде докторске тезе „Етнотуризам у Србији – примена конструкта о идентитету” и публикације (у штампи) „Наслеђе у покрету – примењена етнографија у етнотуризму”, које у одређеним одељцима говоре о слојевитим релацијама туризма и НКН. Треба рећи и то како је релативно кратак период практиковања НКН, препознатог као ресурс и интегрисаног у активности туризма културног наслеђа, условио мотивацију за истраживањима код припадника двају стручних страна: експерата из система очувања НКН и турисмолога, те посленика који се баве културним туризмом. Стога, један од приступа полази и зауставља се на пуком излагању већ установљених или апроксимативно могућих туристичких атракција, чак и без елемената НКН у својој понуди (Filipović 2018; Bjeljac et al. 2015; Krasojević i Đorđević 2017). Притом, таксативно и „мотивационо” су предочавани елементи који су искључиво експлоатисани интеграцијом у ширу понуду културног туризма (Bjeljac et al. 2015; Krasojević i Đorđević 2015).

⁹ У току имплементације Конвенције, по основу доделе средстава Министарства културе Србије за оне пројекте који су одобрени на Конкурсима за финансирање или суфинансирање пројеката из области нематеријалног културног наслеђа, учествовао сам као руководилац пројеката Лековити и чудотворни извори и Народна знања и веровања, а као истраживач у пројекту Вашари и сабори у Србији. Истовремено, током теренских истраживања у оквиру бројних етнолошких и музејских пројеката чији је носилац био Етнографски музеј у Београду, уз главни ток теме којом сам се бавио, по питању релација туризам – НКН обављао сам интервју са испитаницима, прикупљао аудио-визуелну грађу и опсервирао стање елемената живог наслеђа у заједницама где су реализовани пројекти.

¹⁰ У својству члана Комисије за упис у Регистар нематеријалног културног наслеђа учествовао сам у процедурама, разматрањима, прослеђивању упутстава и обављању корекција Образаца за упис елемената у Национални регистар за сва 63 елемента уписана закључно са децембром 2023. године.

Материјално VS нематеријално културно наслеђе у туризму

Успостављеним релацијама контекстуално новог поља НКН према осталим, дотадашњим активностима туризма културног наслеђа, једно према другом нашли су се туристичка експлоатација материјалног културног наслеђа и њени новонастали пандани – туристичке атракције нематеријалног, како га конвенција синонимно препознаје, живог наслеђа¹¹ из Унескових домена садржаних у Конвенцији. У таквом контексту посматрано, у туристичке активности су укључена, на једној страни, материјализована културна сведочанства у различитим облицима и њихова тактилно-визуелна доступност туристима, а, на другој, туристичке атракције чија супстанца наслеђа проистиче из домена Конвенције. Елементи НКН у туристичкој понуди подразумевају да, рецимо, учешћем у карневалској поворци, Драгачевском сабору трубача или на Вуковом сабору туристи могу у пуној мери, свеобухватно и учешћем, да мотивационо-спознајно-осећајно доживе живо НКН.¹² Следствено томе, потреба упоредног сагледавања садржаја и културног контекста наслеђа, те из тога проистеклих могућности и ауторитета подршке којима се његове суштина и садржај репрезентују циљним групама туриста, говоре у прилог истовременој потреби аргументовања његове културне вредности. Што се тиче туристичке експлоатације материјалног, опипљивог културног наслеђа, како би уопште било третирано као такво,¹³ неписаним правилом оно треба да у већој или мањој мери буде дистанцирано од живог друштвеног окружења.¹⁴ Самим

¹¹ „Овакво нематеријално (живо, МС) културно наслеђе, које се преноси с генерације на генерацију, заједнице и групе изнова стварају, у зависности од њиховог окружења, њихове интеракције са природом и њихове историје, пружајући им осећај идентитета и континуитета и, на тај начин, промовишући поштовање према културној разноликости и људској креативности”.

(<http://nkns.rs/sites/default/files/documents/konvencija.pdf>, одељак Дефиниције).

¹² Примери за активно учешће туриста у настанку заједничког доживљаја НКН предочени су у докторској тези „Етнотуризам у Србији – примена конструкта о идентитету“: одељак Нематеријално културно наслеђе, погледати у оквиру студија случаја (<https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:12976/bdef:Content/download>)

¹³ Закон о културном наслеђу Републике Србије Члан 3: „Културно наслеђе је скуп ресурса, материјалних и нематеријалних, наслеђених из прошлости, препознатих као одраз и израз непрекидно еволуирајућих вредности, уверења, знања и традиција, насталих интеракцијом човека и простора током времена. ...“ (<http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/zakoni/2021/2145-21..pdf>)

¹⁴ Као пример наводим како се за етнографска покретна и непокретна културна добра у највећем проценту стручњаци придржавају неписаног правила да искључу-

тим, како би се аргументовала супстанца наслеђа потребно је укључити стручно тумачење које га у основи вреднује и на основу кога се обавља комуникациони трансфер његове културне вредности према циљним групама туриста. Тумачења материјалног наслеђа организована су на основу, већином, стандардизованог приступа по коме су туристи комуницирали културно наслеђе превасходно путем научних/стручних тумачења културе из угла музејских/баштинских стручњака или научника који су се бавили примереним хуманистичким дисциплинама. Таква тумачења, било да су комуницирана путем туристичких посленика, превасходно припремљених и обучених водича или стручњака за покретно и непокретно наслеђе, представљена су и аргументована на основу резултата релевантних истраживања из различитих области у оквиру културног наслеђа.¹⁵ Живо културно ткиво које се препознаје у оквиру домена Конвенције проистиче пак из непрестаних, динамичних друштвено-културних релација у рецентном окружењу и на тај начин (п)остаје НКН у реалном времену и простору. Чињеница како је замајак заштите и очувања живог културног ткива опредељен управо припадницима заједница које га стварају и одржавају, у одређеном дискурсу говори да НКН према циљним групама туриста аргументује само себе, те се, следствено томе, не ослања искључиво на стручну медијацију и тумачења.

Чињеница је да туризам материјалног културног наслеђа превасходно укључује посете музејима, археолошким налазиштима, архитектонским и амбијенталним целинама, као и другим институционализованим или приватном иницијативом насталим садржајима, који једноставно приказују, репрезентују или већ дубински тумаче предочено наслеђе. У туризам културног наслеђа могу се убројити и постављени ентеријери/екстеријери етно-кућа или етно-насеља, што садржајем говоре о традиционалним заједницама и народној култури које репрезентују туристичком понудом.¹⁶ Услед таквог приступа капацитети за настанак туристичког доживљаја – као крајњег циља и резултата активности – настају на ос-

чиво предмети старији од 50 година могу бити музеализовани и прикључени етнографским збиркама, такође и археолошки материјал по дефиницији није у свом живом културном окружењу итд.

¹⁵ Стручно или туризмолошко тумачење и аргументовање укључује податке о датовању, културно-историјском окружењу, културном контексту, стилским одредницама и много тога још у зависности од научне дисциплине из чијег поља тумачења произилазе.

¹⁶ Примери за етно-куће и етно-насеља предочени су у докторској тези „Етнотуризам у Србији – примена конструкта о идентитету“: одељак Етнокуће и етнонасеља, погледати у оквиру студија случаја. (<https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:12976/bdef:Content/download>)

нову равнотеже између бенефита и опасности да туристичка супстанца, у овом случају материјално културно наслеђе, у једном тренутку физички постане недоступно. Претпоставка како ће остварења датих могућности оставити простор туристима да индивидуално (или групно, путем туристичких аранжмана) осмисле итинерере, а потом виђено културно наслеђе интегришу у лични вољно-спознајно-осећајни корпус туристичког доживљаја, заснована је на томе да суштина и садржај туристичке супстанце¹⁷ – њихово до тада већ обављено датовање и потоње научно/стручно тумачење, те следствена разматрања о културном контексту – у сваком случају остају неокрњени. Досадашња искуства говоре у прилог томе да је такав интересни сусрет културни туризам-материјално културно наслеђе, због све већег обима насталих циљних група, довео до пуког, али значајног повећања укупног броја туриста који су желели да осете „и мирис и укус” културног наслеђа. На тај начин, могућности за непредвиђене ситуације су порасле, али, у начелу нису у потпуности довеле до систематског уништитељског резултата као последица туристичких активности, иако постоје бројни примери деградације и девастације (Groizard and Santana-Gallego 2018, 285–292; Economou 2012, 70–78; Huibin et al. 2012, 39–54). У крајњем случају, пракса излагања реплика и реконструкција оригиналних културних добара (услед различитих мотива и условљавања) за туристе представља искључиво девалвацију пуне вредности сусрета са истинским наслеђем. Последично томе, доживљај културног наслеђа, какав је обликован индивидуално или групно, постаје, дискурзивно гледано, својеврсна туристичка „валута” за размену. Таква размена, која је заснована на спознајно-осећајној вредности доживљаја културног наслеђа у комуникацији са циљним групама осталих туриста или свих оних којима се искуство вербално и визуелно пласира, постаје мање вредан. Интеракције између различитих група туриста, међутим, ни на који начин не умањују вредност самог наслеђа и његовог значаја за припаднике заједнице у којој је оно настало и постојало у некадашњем живом окружењу.

Туристичке активности које су у основи усмерене на елементе НКН махом су интегрисане у ширу туристичку понуду дестинација на којима су матични токови дешавања манифестациони туризам у пољу фолклопа (Stojanović 2022, 264–273; Lukić Krstanović 2003, 231–232), извођачких

---

¹⁷ У контексту разматрања туристичком супстанцом се сматрају сви материјални и нематеријални облици, садржаји и информације на основу којих културно наслеђе у туристичким активностима омогућава реакцију туриста и на тај начин им омогућава да обликују свој туристички доживљај као крајњи циљ путовања и туристичког боравка.

уметности,¹⁸ друштвених церемонијала,¹⁹ обичајне праксе и другог. На тај начин, активности везане за НКН у сваком случају одражавају динамични пресек идентитетске матрице припадника локалних средина, а на тај пресек јасно утичу елементи те врсте наслеђа (Stojanović 2022, 264–275). У том правцу посматрано, НКН се, са основним својством да је очувано, живо и одрживо, суочава са далекосежнијим изазовима у сусрету са могућностима туристичке експлоатације. Насупрот већ поменутих активности повезаних са разноврсним материјалним културним наслеђем, притом у туристичке сврхе тумаченим и контекстуализованим путем стандардизованих стручних/научних конструкта различитих медијатора, НКН је – као, по Конвенцији, живо и одрживо културно ткиво – поготово подложно утицајима и „идентитетским инфекцијама” које произилазе из непрекидног интерактивног односа, како припадника заједнице у којој се практикује, тако и заједница једних према другима. Говорећи о активностима усмереним ка културно-привредном контексту туристичке експлоатације НКН, одређени утицаји могу утицати на, условно речено, идентитетску матрицу локалне заједнице, која је, опет, у својству језгра у коме се наслеђе непрекидно обнавља. С обзиром на то да је у питању наслеђе које се практикује у живом, садашњем окружењу, у таквом међуодносу препознају се три тачке ослонаца на основу којих су установљене све релације и сви могући варијетети. На првом месту би то били носиоци самог живог наслеђа, потом сви они који су на било који начин укључени у одвијање туристичких активности, а напоследку представници система заштите који би требало

---

¹⁸ Извођачке уметности уписане у национални Регистар одражавају колико НКН, толико и заступљеност у манифестационом туризму тзв. изворног фолклорног стваралаштва (Стојановић 2022, 264), при чему издвајам елементе уписане у Унескову Репрезентативну листу нематеријалног културног наслеђа човечанства: Коло, традиционалну народну игру (<https://ich.unesco.org/en/RL/kolo-traditional-folk-dance-01270>), и Певање уз гусле (<https://ich.unesco.org/en/RL/singing-to-the-accompaniment-of-the-gusle-01377>), а потом елементе: Грокталица (редни бр. 13), Певање из вика (редни бр. 14) Свирање на гајдама (редни бр. 18), Фрулашка пракса (редни бр. 19), Свирање на кавалу (редни бр. 20), Трубаштво (редни бр. 51), Тамбураши, тамбурашке праксе (редни бр. 54) и друге који су интегрисани у манифестационе туристичке атракције, уколико већ нису издвојени као самосталне фолклорне манифестације, као нпр. Сабор фрулаша, Сабор гајдаша балканских земаља и друге. Опсежнији увид у изазове очувања традиционалних извођачких уметности у контексту НКН изнела је Данка Лаић Михајловић у свом истраживању о очувању музичког наслеђа у Србији (Laić Mihajlović 2022, 103–113).

¹⁹ С обзиром на улогу и значај, „најстарије културне манифестације у Србији, посећене очувању језика, писма и усмене књижевности” (<https://nkns.rs/cyt/popis-nkns/vukov-sabor>) у друштвене церемонијале сврстан је Вуков сабор као елемент НКН.

да буде одговоран за одрживи развој НКН. Преплитањем различитих врста интереса те групе нису јасно раздвојене, те у одређеним конкретним случајевима долази до тога да појединци и чак мање групе реализују своју улогу и подижу значај у оквирима двеју или чак свих тачака ослонца. На тај начин, туризам, у који је интегрисано НКН, потпада у одређена поља одрживог развоја локалних заједница, која укључују релације са економским, друштвеним и еколошким питањима у интересу обе укључене стране: квалитетан доживљај туриста и одрживи развој потреба.²⁰ Подизање свести о значају потреба саме заједнице одр(а)жава потребу за очувањем идентитета њених припадника, а усмеравање свих поменутих тачака ослонца на заједнички интерес у жиљној тачки НКН (као туристичког ресурса) поспешује њену културну разноликост, интеракцију са другима и, на основу тога насталу, динамичну, одрживу економију (Richards 2000, 1–7). Уколико разматрање пренесемо на терен конкретног, то би значило да су, рецимо, носиоци одређеног друштвеног церемонијала као елемента НКН укључени у туристичку понуду локалне заједнице не само као практиканти наслеђа, већ и у својству организатора угоститељских или смештајних активности, а могуће и власника капацитета за исте. На тај начин се повећава могућност за својеврсну кокетирају одређених практиканата, носилаца наслеђа, са самим циљним групама туриста (Hall 2000, 48–60) који су на туристичку дестинацију стигли привучени могућношћу да доживе нешто ново (Jelinčić 2008, 28–30) или чак постану учесници, активно се укључе у одвијање церемонијала. У таквом, амбивалентном загрљају непрестане „глади” културних туриста за новим спознајама/осећајним надражајима (Gnoth, Bigné and Andreu 2006) и, на другој страни, концепта неопходног и непрестаног реутемељавања баштинства и поред свега треба јасно означити „линије раздвајања” туризма и наслеђа.

Сучељавање туриста културног наслеђа, носилаца елемената НКН, као и свих других из локалних заједница који су укључени у организацију туристичких дестинација²¹ подразумева одређено прилагођавање општем циљу са различитим мотивима, а то је настанак задовољавајућег туристичког доживљаја. Потреба туриста да време проведено на туристичкој дестинацији (притом издвојених из свакодневног, свог хабитуелног окружења) буде што квалитетније и садржајније проживљено следствено води ка томе да туристички доживљаји постану основа за настанак и одржавање темпо-

²⁰ <https://www.unwto.org/sustainable-development>. То не искључује могућност међусобног конфликта (Jelinčić 2006, 161-163, 164-166, 168-171.)

²¹ Под другим учесницима у организацији туристичких дестинација најпре подразумевам ангажоване припаднике локалних заједница на делатностима угоститељских и смештајних капацитета, као и оне који пружају друге врсте услуга, као што је, рецимо, продаја сувенира.

ралног туристичког идентитета (Jelinčić 2008, 28–30). Такав идентитетски склоп настаје као одговор на културне подражаје у сусрету двеју у основи различитих припадника локалне заједнице и туриста (Jelinčić 2008, 28–30), те у овом случају представља најпре специфичан израз вољно-спознајно-осећајних интеракција туриста са носиоцима НКН на дестинацији, те деломичног упознавања њиховог културног хабитуса и система вредности. Другу страну новчића представља чињеница да туристи по дефиницији сматрају да би, како се колоквијално тврди, „за свој новац” требало да добију туристички одговор сходно њиховим очекивањима, а она у одређеном проценту нису у довољној мери усаглашена са поштовањем идентитета самих елемената НКН које су дошли да доживе, а самим тим ни поштовања идентитетског система вредности носилаца живог наслеђа који би требало да омогуће настанак доживљаја. Како је већ на самом почетку излагања назначена мотивација припадника многих локалних заједница да осмишљавањем туристичких дестинација остваре економски бољитак, у том сучељавању настаје изазов на који начин одржати сопствени, као и идентитет НКН, а притом не изгубити тржишну компетитивност.

НКН – туризам – идентитет локалних заједница

Пре било каквог разматрања у правцу питања на које све начине туризам може утицати на локалну заједницу и носиоце НКН у њој, на овом месту треба напоменути како идентитет ни у ком случају не може бити посматран статично – као задуго непроменљив и дат, те самим тим аутентичан. Процеси културних условљавања и деловања спољашњих утицаја који су мењали систем вредности традиционалних, као и других заједница могу се препознати у различитим контекстуализацијама и због различитих „употреба”, о чему пластично говоре варијетети тзв. измишљања традиције,²² којима смо, уосталом, и сами сведочили током последњих државно-друштвено-културно турбулентних деценија.²³

---

²² Како Хобсбаум и Рејндцер већ на самом почетку своје књиге *Измишљање традиције* тврде: „Ништа не изгледа тако старо, нити повезано са прошлошћу која се више и не памти, као помпа која окружује британску монархију у јавним церемонијалним манифестацијама. Ипак, како једно поглавље у овој књизи утврђује, она је, у својој модерној форми, производ касног деветнаестог и двадесетог века. ‘Традиције’ које изгледају или за које се тврди да су старе, често су прилично скорашње по пореклу, и, понекад измишљене” (Hobsbom i Rejndžer 2002).

²³ Путеве редизајнирања локалних и шире друштвених идентитетских склопова путем измишљања традиције поткрепио бих примерима „Видовданске олимпијаде”, уписане на Прелиминарну листу НКН БиХ, под редним бројем 24.

Матрица по којој су припадници одређених заједница (ре)конструисали елементе идентитетских склопова може се, дискурзивно, препознати чак и у процесима имплементације Унескове Конвенције. По неком неписаном (често најпре толерисаном) моделу „дискреционог права” сваког појединачног система одрживог развоја НКН да подстиче неке домене и елементе, настајали су услови за уобличавање унеколико артефицијелних идентитетских склопова (Matić 2022, 42–44) који фидбек ефектом бивају прихваћени од стране оних којима су намењени/наметнути. И, управо по препознавању таквих матрица, уочљиво је да постоји простор у коме НКН²⁴ може постати инструмент манипулације идентитетом у контексту активности туризма културног наслеђа.

Домени у којима сучељавање туриста културног наслеђа и носилаца живог наслеђа може најпре довести до изазова по питању очувања идентитета НКН, тачније тамо где се већ на први поглед препознају опасности којима је наслеђе изложено на основу спреге са туризмом у Конвенцији су наведени као друштвени обичаји, ритуали и свечани догађаји, потом извођачке уметности, те, напослетку, вештине везане за традиционалне занате. Полазећи од тога да се у друштвене обичаје и свечане догађаје убрајају неке од изузетно атрактивних туристичких манифестација на територији Републике Србије,²⁵ почетна разматрања о изазовима треба започети од њих. С обзиром на то да друштвени обичаји и свечани догађаји (сагледани као спрега НКН и туризма културног наслеђа) према динамици догађања превасходно припадају тзв. годишњем циклусу обичаја народне културе и као такви се организују у тачно одређеним терминима, на самом почетку је јасно да су број туриста и квалитет њиховог доживљаја условљени капацитетима дестинације и цикличном темпоралношћу самог практиковања наслеђа. Из тога произилази изазов да друштвени догађај, ритуал или це-

(<https://unescobih.mcp.gov.ba/konkursi/?id=15125>) и сада већ три деценије дугу традицију организовања „традицијада” (Kovačević 2010, 59). Чињеница како је Видовданска олимпијада уписана на листу државе потписнице Конвенције, и то упркос политичкој позадини елемента НКН, говори о томе на који се начин измишљене традиције утемељавају током времена. На тај начин постају идентитетски маркер заједнице која их практикује, управо стога што су интегрисане у манифестациони туризам (Stojanović 2022). На другој страни, ни једна од туристичких манифестација које се сматрају „традицијадама” до сада није уписана у Регистар, но и оне такође говоре у прилог постојању процеса утемељавања маркера идентитета на основу непрекидних туристичких активности (Stojanović 2023, 461–470).

²⁴ НКН „представља оно што иначе називамо фолклором, обичајима, идеалима или вредностима неке заједнице, а одређује оно што мислимо о самима себи, односно – наш идентитет (Tomašević i Gavrilović 2017, 252).

²⁵ У Националном регистру НКН Србије то би, рецимо, били Вуков сабор, Драгачевски сабор трубача, Молитва, ђурђевдански обичај.

ремонијал носиоци наслеђа у локалним заједницама – и то превасходно зарад тржишних потреба – почну да практикују за сваку групу туриста неvezано за тзв. „свето време и простор” народне културе у коме су они обављани у свом првобитном окружењу.²⁶ Последице таквог изазова могу бити вишеструке, и то како у хоризонталном, истовременом поимању носилаца наслеђа до које мере је могуће изменити/прилагодити појавни и структурни облик НКН који се туристички експлоатише, тако и у оквирима међугенерациског преношења током кога долази до синергије, која носиоцима „пружа осећај идентитета и континуитета.”²⁷ Организовањем свечаних догађаја у фреквенцији и облику која одговарају томе да сваки од заинтересованих туриста има прилику да буде посредни или активни учесник, у хоризонталној равни се отвара простор у коме ће сам елемент НКН бити практикован у статусу мање или више доследне, самим тим и успешне сценске драматизације, која искључиво на основу појавног успоставља релације према живом наслеђу.²⁸ У међугенерациском протоку одржавања идентитета и континуитета такав приступ ствара својеврсно

---

²⁶ Првобитним окружењем у контексту излагања сматрам друштвено окружење које није условљено тржишним пословањем или било којом другом „спољашњом” друштвеном полугом. У такве полуге поготово убрајам став турисмолога да било каква понуда осмишљена на туристичкој дестинацији, уколико она (дестинација) није оперативна и доступна током, малтене, целокупне календарске године се не може сматрати успешним и одрживим туристичким моделом.

²⁷ <http://nkns.rs/sites/default/files/documents/konvencija.pdf>, одељак Дефиниције. Дискурзивно посматрано, конкретан пример који говори у прилог изнесеном је туристичка пракса организовања *славе*, породичног крсног имена, и то нетом по усвајању првог самосталног елемента Републике Србије за Унескову Репрезентативну листу нематеријалног културног наслеђа човечанства. Прославе су махом организовале локалне туристичке организације или музејске институције. Пример за такав музејско-туристички контекст је пројекат Музеја града Београда, који се оглашава на следећи начин: „Програм “Буди гост на српској слави” на српском језику одржава се у Конаку кнегиње Љубице. Програм траје 45 минута, а у Конак је неопходно доћи најмање 10 минута пре његовог почетка” (<https://www.mgb.org.rs/program/display/1>).

²⁸ Говорећи о томе, асоцијативно наводим пример *Драгачевског сабора у Гучи* (<http://nkns.rs/cyr/izvodjachke-umetnosti>), током кога одређени проценат туриста и не учествује у практиковању такмичења трубачких оркестара већ свој доживљај обликује искључиво боравком „под шатрама” угоститељских објеката, где свој репертоар најчешће изводе оркестри који не могу да се назову трубачким због броја музичара који у њима свирају. Како је њихов репертоар прилагођен захтевима публике у тим објектима, током година су и трубачки оркестри који се такмиче на Сабору уврстили одређене музичке садржаје који нису у потпуности у складу са критеријумима за НКН.

схизоидну ситуацију у којој нисходни баштинници дословно могу да бриколирају елементе свечаног догађаја и на тај начин пониште суштину и супстанцијалност самог елемента НКН.²⁹

Следећи од домена НКН о коме треба говорити како постоје изазови да темпорални туристички идентитет посетилаца утиче на локалну заједницу, а поготово носиоце живог наслеђа, биле би вештине везане за традиционалне занате. Чињеница да се производи оних традиционалних занатлија који су опстали у савременом окружењу³⁰ уобичајено појављују на туристичким дестинацијама у оквиру практиковања већ разматраних елемената из домена друштвених обичаја, ритуала и свечаних догађаја, као и оних који нису уписани у Регистар но, свеједно, структурно и по садржају припадају живом наслеђу: сабора, вашара, или фолклорних смотри, назначавача могућност да и они подлегну тржишном критеријуму понуде и потражње. На једну страну би то значило како потреба да традиционалне занатлије буду конкурентне и на тај начин обезбеде услове за економски одрживо пословање може бити задовољена увођењем технолошки бржих, савремених процедура у производњу, што би повратно окрунило практиковање живог ткива наслеђа и начинило га, условно речено, у најмању руку етички непрепознатљивим у контексту НКН. На другу страну пак, чињеницом да су производи традиционалних заната најчешће у статусу „других нематеријалних елемената, који су повезани са преношењем или извођењем елемен(а)та” из Регистра који су живо наслеђе из оквира народне културе исхране, настају хипотетични услови да се за туристе, рецимо, у копијама производа злакуског лончарства³¹ кува жмаре или у казанцијским

²⁹ У статусу истраживача који је активно учествовао у обликовању и упису елемента *Драгачевски сабор трубача у Гучи* присуствовао сам неколико година заредом одржавању такмичења трубачких оркестара. Услед програмског одабира манифестације од стране организатора Сабора, у одређеном вишегодишњем периоду само финале и додела награда најбољима су, колоквијално речено, доведени до статуса припремног догађаја за финале вечери, а то су, сукцесивно по годинама, били концерти Светлане Ражнатовић, Мирослава Илића или Горана Бреговића.

³⁰ Од традиционалних заната у Регистар су до сада уписани пиротско, старпарско и сјеничко-пештерско ћилимарство, филигрански занат, злакуско лончарство, израда дрвених чутура, клесарски и казанцијски занат, наивно сликарство Словака, косовски вез, опанчарство, двопређно плетење вунених чарапа, бездански дамаст, израда бошчи, ражањско црепуљарство и знања, умећа и вештине израде ојица

(<http://www.nkns.rs/cyr/znanja-i-veshtine-u-vezi-sa-tradicionalnim-zanatima>).

³¹ „Ручна израда керамичких посуда за термичку обраду хране на ручном витлу (колу) техником зидања, додавањем слојева глине, чини злакуску лончарију јединственом генерацијама. ... Специфичност ове лончарије, поред израде на ручном витлу, чини материјал од кога се прави - мешавина сировина (глине и млеве-

производима³² од индустријски произведеног лима припремају пазарске мантије. У Обрасцу за идентификовање елемената нематеријалног културног наслеђа у Републици Србији подаци везани за статус других нематеријалних елемената, који су повезани са преношењем или извођењем елемента, уписују се у одељак 2.5: „Други нематеријални елементи, уколико постоје, који су повезани са преношењем или извођењем елемента.”³³ Ефекат потцртавања предуслова за настанак туристичког доживљаја НКН у том, не тако хипотетичном случају, би довео до бриколирања у пресецима који територијално и садржајно потиру Унесков концепт очувања живог наслеђа локалних заједница.³⁴ Ма како се ефемерним претпостављала сва наведена „закривљења” у практиковању наслеђа, гледе генерацијама преношених знања и вештина, крајњи резултати који стижу пред туристе у највећој мери представљају опасност за саму заједницу. Пластично говорећи, потом у одређеном следу и гледано према својеврсно интерактивним релацијама, чињеница да је услед различитих услова једноставније доћи до технолошки неприкладних копија НКН занатских производа, у крајњем доводи до тога да, неологизмом речено, туристификовани производи народне културе исхране дословно немају „мирис и укус кухиње моје мајке” (или баке, прабаке, тетке, стрине...) као залогу одрживости живог наслеђа. Надаље, на тај начин туристички контекстуализовано НКН оставља простор да у међугенерациској трансмисији носилаца елемената такве аберације постану доминантан модел који ће истиснути дотадашње живо наслеђе и на тај начин ре-креирати одређене топосе идентитетског склопа припадника локалних заједница у непредвиђеним правцима.

ног минералног калцита, у тачно утврђеном омеру) који су добијени из локалних налазишта у селима ове регије. ... Израда грнчарских производа се генерацијама преноси међу мушким члановима породица, који су носиоци овог знања, док остали чланови породице могу бити укључени у неку од фаза рада” (<http://nkns.rs/cyr/popis-nkns/zlakuška-loncharija>).

³² „Казанцијски занат, израда судова и предмета од бакра, један је од најстаријих и у прошлости широко распрострањених заната на подручју Србије. Занат подразумева ручно, вишефазно обликовање производа од бакра уз примену различитих техника: сечења, спајања, загревања, варења, ковања, нитовања, летовања, пупчења, равнања, пердашења, калаисања” (<http://nkns.rs/cyr/popis-nkns/kazandzhijski-zanat>).

³³ <http://nkns.rs/cyr/o-nematerijalnom-kulturnom-nasledju>, одељак Документи, Образац за упис елемената у Национални регистар.

³⁴ У сусрет наведеним примерима, производи праве злакуске керамике, изузев технолошких процедура, локализовани су специфичном сировином за производе, а технологија израде бакарних посуда за припрему хране умногome је условљена технологијом израде самог материјала за крајње производе.

Ка закључку

Живо ткиво туризма и НКН у сваком случају представља један од значајних ресурса у оквиру којих је могуће остваривати Унескову идеју водилу о наслеђу као глобалној тачки сусрета различитих култура. Чињеница је да су оба концепта у непрестаним процесима преиспитивања достигнутог и покушаја да се наступајућим активностима отклоне следеће улице и лоше реализована решења, но, исто тако, може се сматрати како савремено, итекако живо политичко-друштвено-културно окружење не иде на руку сусрету и уважавању култура. С обзиром на то да се у основи разматра тзв. домаћи терен у контексту међуделовања НКН и туризма, може се говорити о својеврсном „трношцу” који сачињавају изазови политичке инструментализације наслеђа, потом туристичко-гржишне, и, као последњи, целокупан идентитетски склоп носилаца и целокупних локалних заједница. Регионална спорења о пореклу и „праву власништву” над одређеним, могућим уписима у Регистар (Milenković 2016, 22) говоре о томе да се званични ставови држава потписница Конвенције могу употребити као средство притиска у туристичком контексту,³⁵ а већ поменути закривљења у практиковању НКН као својеврсна кокетирија са жељама и хтењима туриста, којима се мења суштина живог наслеђа. Притисци и измене проистекли из двају првих ослонаца у сваком случају делују на трећи, на целокупан идентитет носилаца НКН и као таквог га поткопавају, те на тај начин дезавуишу Унескове принципе обogaћења културне разноликости и људске креативности.³⁶

Извори

<https://nkns.rs/cyr/elementi-nkns>

<https://nkns.rs/cyr/elementi-nkns>

³⁵ У правцу новијих преиспитивања о заједницама које дискурзивно стичу право да се прогласе носиоцима, те на тај начин оствареном новом читању Унесковог глобалног концепта НКН, наводим размену мишљења са Унесковим фацитатором Тамаром Николић Ђерић. По питању припадника заједница које се данас могу сматрати носиоцима НКН, она је изнела став како се дискурзивно сви они који на различите начине учествују у практиковању одређених елемената могу уврстити у те заједнице, те као пример навела практиканте плеса танго у Јапану. У данашњем времену свеопште редуванце, која омогућава да се према тренутним интересовањима обликују темпорални или чак ’полутемпорални’ идентитетски склопови, такав став, полемично, води у правцу својеврсне ’уравниловке’ апроксимативних глобалних НКН заједница за одређене Унескове домене и (будуће) уписе појединачних елемената.

³⁶ <http://nkns.rs/sites/default/files/documents/konvencija.pdf>, одељак Дефиниције.

<http://nkns.rs/sites/default/files/documents/konvencija.pdf>
<https://ich.unesco.org/en/RL/kolo-traditional-folk-dance-01270>
<https://ich.unesco.org/en/RL/singing-to-the-accompaniment-of-the-gusle-01377>
<https://www.unwto.org/sustainable-development>
<https://unescobih.mcp.gov.ba/konkursi/?id=15125>
<https://www.mgb.org.rs/program/display/1>
<http://nkns.rs/cyr/izvodjachke-umetnosti>
<http://www.nkns.rs/cyr/znanja-i-veshtine-u-vezi-sa-tradicionalnim-zanatima>
<http://nkns.rs/cyr/popis-nkns/zlakuska-loncharija>
<http://nkns.rs/cyr/popis-nkns/kazandzhijski-zanat>
<http://nkns.rs/cyr/o-nematerijalnom-kulturnom-nasledju>

Референце

- Bjeljac, Željko, Aleksandra Terzić i Suzana Lović. 2015. „Nematerijalno kulturno nasleđe u Srbiji kao Turistički brend”. *Turističko poslovanje* 15: 53–61.
- Brown, F. & J. Jafari. 1990. „Tourism and Culture”. *Tourism Management* March: 78–80.
- Bulatović, Dragan. 2005. „Baštinstvo ili o nezaboravljanju”. *Kruševački zbornik* 11:7–20.
- Cohen, Eric. 1984. „The Sociology of Tourism: Approaches, Issues, and Findings”. *Annual Review of Sociology* 10: 379. 373–392
- Coombe, Rosemary J. 2005. „Legal Claims to Culture in and Against the Market: Neoliberalism and the Global Proliferation of Meaningful Difference”. *Law, Culture and the Humanities* 1: 35–52
- Ćuković, Jelena. 2019. *Nematerijalno kulturno nasleđe iz antropološke perspektive*. Beograd: Filozofski fakultet, Odeljenje za etnologiju i antropologiju, Dosije studio.
- Đukić Dojčinović, V. 2005. *Kulturni turizam: menadžment i razvojne strategije*. Beograd: Clio.
- Economou, Agisilaos. 2012. „Cultural Heritage, Tourism and The Environment”. *Sustainable Development, Culture, Traditions* 1: 70–78.
- Filipović, Nemanja. 2018. „Intangible cultural heritage as a motive for choosing the tourist destination Aranđelovac”. *Menadžment u hotelijerstvu i turizmu* 6(1): 53–62.
- Gavrilović, Ljiljana. 2010. „Nomen est omen: baština ili nasleđe – (ne samo) terminološka dilema”. *Etnoantropološki problemi* 5(2): 41–53.
- Gavrilović, Ljiljana i Ivan Đorđević. 2016. „Sjenički sir kao nematerijalno kulturno nasleđe: Antropološki pristup problemu”. *Etnoantropološki problemi* 11(4): 899–1004.
- Gnoth J, J. E Bigné and Andreu L. Waiting. 2006. „Time Effects on The leisure Experience and Visitor Emotions”. In *Progress in tourism marketing* edited by Kozak M. And L. Andreu, Amsterdam; Boston; London: Elsevier.
- Groizard, José L. and María Santana-Gallego. 2018. „The destruction of cultural heritage and international tourism: The case of the Arab countries”. *Journal of Cultural Heritage* 33: 285–292.
- Hall, Derek. 2000. „Identity, community and sustainability: prospects for rural tourism in Albania”. In *Tourism and Sustainable Community Development*, edited by Richards Greg and Derek Hall, 48–60. Routledge.

- Hobsbom, Erik and Terens Rejndžer, ur. 2002. *Izmišljanje tradicije*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Huibin X., Marzuki A. and A. A. Razak. 2012. "Protective Development of cultural heritage tourism: The case of Lijiang, China". *Theoretical and empirical researches in urban management* 7(1): 39–54.
- Jelinčić, Danijela Angelina. 2006. „Turizam vs. Identitet. Globalizacija i tradicija”. *Etnološka istraživanja* 11: 161–182.
- Jelinčić, Danijela Angelina. 2008. *Abeceda kulturnog turizma*. Zagreb: Meandarmedia.
- Jelinčić, Danijela Angelina. 2009. "Kulturni i arheološki turizam". Dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/380948.Kulturni_i_arheoloki_turizam.doc.
- Jovičić, Dobrica i Jovana Brankov. 2009. „Turističke atrakcije – ključni elementi turističke resursne osnove”. *Glasnik Srpskog geografskog društva* 89 (1): 3–20.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara. 2004. "Intangible Heritage as Metacultural Production". *Museum International* 56 (1–2): 52–65.
- Kovačević, Ivan. 2007. *Antropologija tranzicije*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju i SGC.
- Krasojević, Branko i Biljana Đorđević. 2015. "Nematerijalno kulturno nasleđe: turistički resurs Srbije". *Scientific Conference of IT and Business-Related Research*: 561–565.
- Krasojević, Branko i Biljana Djordjević. 2017. "Intangible Cultural Heritage as Tourism Resource of Serbia". *Sociology and Anthropology* 5 (6): 442 – 449.
- Krivošejev, Vladimir. 2014. *Upravljanje baštinom i održivi turizam*. Valjevo: Narodni muzej Valjevo, Beograd: Artis Centar.
- Lajić Mihajlović, Danka. 2022. "Očuvanje muzičkog nasleđa u Srbiji: kompetencije, menadžment i monitoring". *Savremena srpska folkloristika* 11: 97–116.
- Lowenthal, David. 1998. *The Heritage Crusade and the Spoils of History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lukić-Krstanović, Miroslava. 2003. "Spektakl i društvo – proučavanje muzičkih manifestacija u Srbiji". U *Tradicionalno i savremeno u kulturi Srba*, uredila D. Radojčić, 221–235. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Lukić-Krstanović, Miroslava. 2022. "Programiranje nematerijalnog kulturnog nasleđa: prakse, znanja i formati". *Savremena srpska folkloristika* 11: 13 – 31.
- Matić, Miloš. 2022. "Problem identiteta zajednica u domenu nematerijalnog kulturnog nasleđa". *Savremena srpska folkloristika* 12: 33–48.
- Milenković, Miloš. 2016. *Povratak nasleđu. Ogled iz primenjene humanistike*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Dosije.
- Orel Frank, Tina i Zorana Medaric. 2018. „Cultural Tourism from an Academic Perspective“. *Academica Touristica* 11(2): 102–110.
- Report of the World Tourism Organization to the United Nations Secretary-General in preparation for the High Level Meeting on the Mid-Term Comprehensive Global Review of the Programme of Action for the Least Developed Countries for the Decade 2001–2010*. Madrid: World Tourism Organization. 2005.
- Richards Greg. 1999. „European Cultural Tourism: Patterns and Prospect“. In *Planning Cultural Tourism in Europe*, edited by Diane Dodd and Annemoon Van Hemel, 16 – 32. Amsterdam: Boekman Foundation/Ministry of Education, Culture and Science.

- Greg, Richards and Derek Hall. 2000. *Tourism and Sustainable Community Development*. Routledge.
- Stojanović, Marko. 2009. „Muzeji i turizam: nematerijalno kulturno nasleđe – konceptualizacija studije slučaja“. *Glasnik Etnografskog muzeja* 73: 157–178.
- Stojanović, Marko. „Etnoturizam u Srbiji – primena konstrukta o identitetu“. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu. Dostupno na: <https://fedora-bg.bg.ac.rs/fedora/get/o:12976/bdef:Content/download>
- Stojanović, Marko. 2022. “Guča: dug put do zaštite nematerijalnog kulturnog nasleđa“. *Savremena srpska folkloristika* 11: 259–276.
- Stojanović, Marko. 2023. “Manifestacioni turizam u kontekstu nematerijalnog kulturnog nasleđa“. *Savremena srpska folkloristika* 12: 457–473.
- Tomašević, Milan i Ljiljana Gavrilović. 2018. „Nasleđe“. U *Mali leksikon srpske kulture. Etnologija i antropologija, 70 izabranih pojmova*, uredio Vladimir Roganović, 252–258. Beograd: Službeni glasnik, Etnografski institut SANU.
- Vreg, France. 2002. „Evropska kultura i turističko komuniciranje“. *Informatologia* 40 (3): 180–188.
- Wen, Jun. Wu, Mao-Ying. 2020. „How special is special interest tourism – and how special are special interest tourists? A perspective article in a Chinese context“. *Current Issues in Tourism* 23 (16): 1968–1972.

Marko Stojanović

The Ethnographic Museum, Belgrade, Serbia
markojulija@gmail.com

Intangible Cultural Heritage and Tourism – Sketches on Identity

Intangible Cultural Heritage (ICH) within the cultural tourism framework has opened up space for reconsideration of the ways in which living heritage, the tourist market, and target tourist groups are intertwined, and how their interaction affects the identity constructs of members of local communities. By including specific domains of living cultural practices in tourist offers, a kind of seesaw has emerged, with economic interests leading to the improved existence of practiced heritage on one side and the fact that ICH becomes a commodity primarily driven by the need of every tourist to literally experience heritage in the same way, becoming an exceedingly marketable commodity, on the other. The living tissue of tourism and ICH, in any case, represents one of the significant resources within which it is possible to realize UNESCO's guiding idea of heritage as a global point of encounter for different cultures. Both of these concepts are in constant processes of reconsidering what has been achieved and are attempting, through upcoming activities, to avoid dead ends and poorly implemented solutions.

Keywords: intangible cultural heritage, cultural tourism, identity, local community, heritage substance

Le patrimoine culturel immatériel et le tourisme – traits sur l'identité

Le Patrimoine culturel immatériel (PCI) dans le cadre du tourisme culturel a ouvert un espace pour réexaminer de quelle manière le lien entre le patrimoine vivant, le marché touristique et les groupes cibles de touristes influe sur les agencements identitaires des membres des milieux locaux. Par l'inclusion de certains domaines de la pratique culturelle vivante dans l'offre touristique s'est formée une bascule sur les côtés opposés de laquelle se trouvent d'une part l'intérêt économique, et par conséquent l'existence des pratiquants du patrimoine améliorée, et le fait que par le besoin de chaque touriste de découvrir le patrimoine littéralement de la même manière le PCI se transforme avant tout en une marchandise. Le tissu vivant du tourisme et du PCI représente en tout cas l'une des ressources importantes dans le cadre de laquelle il est possible de réaliser l'idée maîtresse de l'Unesco sur le patrimoine comme point global de rencontre des cultures différentes, alors que ces deux concepts se trouvent dans des processus incessants de réexamen de l'acquis et des tentatives de supprimer par des activités futures les impasses et les solutions mal réalisées.

Mots clés: patrimoine culturel immatériel, tourisme culturel, identité, communauté locale, substance du patrimoine

Primljeno / Received: 14.07.2023.

Prihvaćeno / Accepted for publication: 21.12.2023.